

Barbara Wachowska

Z DZIEJÓW RUCHU KOMUNISTYCZNEGO W KUTNOWSKIM
(1918—1938)

Działalność partii politycznych w Kutnowskim w dwudziestoleciu międzywojennym dawała szeroki wachlarz postaw i propozycji programowych. Zasięg społeczny i siła ideowego oddziaływania poszczególnych stronnictw była jednakże nierównomierna. Na koniec 1928 r. władze powiatowe odnotowały 27 organizacji różnych partii i stronnictw politycznych. Były wśród nich zarówno twory młode jak i struktury o dawnych tradycjach, mocno osadzone w miejscowym układzie sił społeczno-politycznych. Działy ugrupowania skrajnie prawicowe i konserwatywne jak i siły lewicowe, rewolucyjne. Wreszcie istniały tu organizacje zwarte, mocno zarysowane, ustabilizowane jak i niewyraźne, rozmazane, których konsolidacja, mimo zabiegów, nie przynosiła rezultatów.

Istotne treści ideowe i społeczne wносиła do życia politycznego w Kutnowskim Komunistyczna Partia Polski. W początkowym okresie Kutno i powiat wchodziły w skład okręgu partyjnego płocko-włocławsko-kutnowskiego. Był to dość rozległy okręg i wewnętrznie nie-spójny. Szczególnie odmiennie układało się życie partyjne w Płockiem. Po naradzie z aktywem władze krajowe partii wyłączyły Płockie z tego okręgu. Uformował się więc okręg kutnowsko-włocławski. Kierownictwo organizacji okręgowej miało swą siedzibę tam, gdzie aktualnie były lepsze warunki pracy konspiracyjnej, a więc na przemian raz w Kutnie, raz we Włocławku. Latem 1925 r. Komitet Okręgowy KPP działał w Kutnie. Wówczas na skutek liczebnego osłabienia organizacji płockiej i ten teren okresowo znów został włączony do okręgu kutnowsko-włocławskiego¹.

¹ Archiwum Państwowe w Łowiczu (dalej AP w Ł), Starostwo Powiatowe Kutnowskie (dalej SPK), t. 273, k. 290, Pismo starosty kutnowskiego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego dn. 31 XII 1928 r.

W tym właśnie okresie Kutno wyraźnie odgrywało wiodącą rolę w życiu organizacyjnym KPP. Kutnowskie cechowała duża prężność miejscowej organizacji tak dalece, że władze starościąnskie powiat identyfikowały z obszarem okręgu partyjnego KPP. Twierdziły one, iż „powiat stanowi organizację okręgową”, która według nich miała liczyć dziewięć dzielnic. Były to: Kutno, Gostynin, Żychlin oraz gminy: Krzyżanówek, Wojszyce, Witonía z łęczyckiego, Sójki, Łanięta. Starosta kutnowski twierdził następnie, iż w wymienionych dzielnicach funkcjonowały koła partyjne. Wymieniał je w Koszewach Kościelnych, Siemienicach, Wojszycach, Łękach, Bedlnie, Orłowie, Witonii, Strzelcach, Wieszczytach, Ryszardowie, Gostyninie i Kutnie. Przy czym w tych miastach było ich po kilka, choć dokładnej liczby starosta nie znał. Działacze komunistyczni wspominają nadto koła w Żychlinie, Krośniewicach oraz Dąbrowie. W Kutnie działała wówczas partyjna instancja okręgowa oraz komitet dzielnicowy. Społeczną bazę działalności kół partyjnych starostwo wiązało ściśle ze Spółdzielnią „Robotnik” oraz Niezależną Partią Chłopską. Pierwsza dominowała jako zaplecze kadrowo-organizacyjne w Kutnie, a druga głównie w Ryszardowie i Wieszczytach. W świetle informacji starosty Komitet Okręgowy KPP w Kutnowskim działał wówczas poprzez wydziały: samorządowy, kulturalno-oświatowy, spółdzielczy, propagandowy, młodzieżowy, kobiecy i rolny. Komitet dysponował wówczas w Kutnie maszyną do pisania, powielaczem umożliwiającym wydawanie ulotek, miał dobrze zakonserwowane „przejazdówki” i rozliczne punkty kontaktowe. W latach 1925 i 1926 władze administracyjne zauważały żywą działalność jednego etatowego instruktora KPP, który ściśle współpracował z instruktorem NPCh, a miał swoich poprzedników na tym terenie już od 1919 r.²

W instancji okręgowej w latach 1919—1923 działali Henryk Augsberg, Stanisław Bombalski, Ludomir Janowski, Mirosław Kapitułka, Władysław Lenc, Franciszek Olejniczak, Stanisław Suski, Jadwiga Szatkowska, Jadwiga Trzaskowska i Stefan Wałęsa. W okresie 1921—1923 obok Lenca i Suskiego pracę partyjną podjęli Stanisław Adamczewski, Władysław Dworakowski, Jan Józwiak, Wincenty Warda i jego żona Malwina³. W latach 1924—1926 Wardów w komitecie okręgowym wspomagali J. Grzegorzczak i Stasiak. Działalność tego pierwszego koncentrowała się na terenie Kutna, a drugiego zaś na wsi kut-

² AP w Ł, SPK, t. 17, Materiały do sytuacyjnego sprawozdania za rok 1925; Archiwum Komitetu Łódzkiego PZPR (dalej AKŁ PZPR), Zespół Wspomnień (dalej ZW), nr inw. 66, Wspomnienie Józefa Grudzińskiego.

³ F. Świetlikowa, *Komunistyczna Partia Robotnicza Polski 1918—1923*, Warszawa 1968, s. 348.

nowskiej⁴. W Komitecie Dzielnicowym zaś, tj. w samym mieście, działali od połowy lat dwudziestych Józef Grudziński, Piotr Miszczak, Józef Rządkiwicz, Jadwiga Szlenkowa⁵.

Organizacja okręgowa coraz bardziej się umacniała, a okręg partyjny rozrastał. W 1928 r. należał doń także Konin, Koło i okolice⁶. W latach 1929—1930 w skład okręgu partyjnego kutnowsko-włocławskiego wchodziły powiaty: gostyński, kutnowski, nieszawski, lipnowski i Włocławek. Organizacja nadto utrzymywała ściśle kontakty z Łowiczem, Gąbinem i Łęczycą. Według rozeznania władz policyjnych w KD KPP w Kutnie działali nadal w tych latach Wardowie, Franciszek Szlenk oraz Andrzej Grzegorzczak, Bogdan Łapiński i Kazimierz Śpiewankiewicz⁷. Władze odnotowywały żywą działalność kół w Kutnie, Bedlnie, Łękach, Siemienicach, Krzyżanówku, Wojszycach, Krośniewicach, Żychlinie. Wskazywały na nader aktywną pracę okręgowego wydziału rolnego oraz MOPR. Ślady w zachowanych źródłach świadczą o wysokiej aktywności młodych i starszych, kół polskich i żydowskich, o ożywionych kontaktach z organizacjami związkowymi, spółdzielczymi i stowarzyszeniami kulturalno-oświatowymi⁸.

Na początku lat trzydziestych okręg zachował swą strukturę terytorialną. Z woj. warszawskiego należały doń powiaty: kutnowski, gostyński, lipnowski, nieszawski i włocławski, a z woj. łódzkiego powiat kolski i koniński. Komitet okręgowy znajdował się wówczas we Włocławku. W składzie jego egzekutywy byli Stanisław Suski, Władysław Lenc, Wojciech Szatkowski i Leon Kostrzewski. Wszyscy oni byli robotnikami w wieku od 30 do 38 lat. W Kutnie zaś działał wówczas Komitet Dzielnicowy i Komitet Miejscowy. Pierwszy działał na terenie powiatu, który stanowił dzielnicę partyjną, drugi zaś kierował działalnością partyjną w samym mieście. Skład społeczny obydwu instancji nosił wybitnie robotniczy charakter. Byli w nim ślusarze, krawcy, szewcy, robotnicy niewykwalifikowani. Wielu z nich znajdowało się wówczas bez pracy. Rozpiętość wieku była znaczna, od 26 do 52 lat. Egzekutywę KD stanowili: K. Śpiewankiewicz, M. Wardowa, Hersz Zyller, Nusym Klar, Bogdan Łapiński i Stanisław Hibel. Najstarszym z nich był Łapiński (52 lata), najmłodszym Klar (26 lat). W Komitecie

⁴ AP w Ł, SPK, t. 17, Materiały do sytuacyjnego sprawozdania za rok 1925.

⁵ AKŁ PZPR, ZW, nr inw. 66, Wspomnienie Józefa Grudzińskiego, s. 1.

⁶ A. Czubiński, *Ruch robotniczy we wschodnich powiatach Wielkopolski w okresie II Rzeczypospolitej (1918—1939)*, Poznań 1962, s. 77.

⁷ Centralne Archiwum KC PZPR (dalej CAKC), Urząd Wojewódzki Warszawski (dalej UWW), 276/II-13, Sprawozdanie sytuacyjne za półrocze 1929—1930, s. 30, 31.

⁸ CAKC, UWW, 276/II-13, Sprawozdanie ze stanu organizacyjnego KPP, KZMP oraz MOPR na terenie województwa warszawskiego 1 I—30 VI 1930, s. 18.

Miejscowym zaś działali Symcha Ciołek, Dawid i Majer Goldmanowie, Waleria Grabowska, Józef Jaroszewski, Ewa i Hersz Kirszbaumowie oraz Wojciech Chróścik. Najmłodszy — Ciołek — liczył 22 lata, a najstarszymi byli Jaroszewski i K. Kirszbaum — obaj po 38 lat⁹. Jest to jedna z niewielu zachowanych w źródłach tak pełna informacja o składzie osobowym instancji partyjnych w Kutnowskim.

W drugiej połowie 1932 r. i następnie w 1933 r. w KD w Kutnie działali: Chaim Zakrzewski, Herman Becker, Jusek Zanerbach, Leon Dziankowski, Stefan Gajewicz i Bronisław Kustosik. Spośród nich Dziankowski był urzędnikiem zaś pozostali robotnikami. Do najaktywniej działających należały wówczas organizacje w Kutnie, Krośniewicach, Żychlinie, Dobrzelinie, Bedlnie, Ostrowach i Łaniętach¹⁰. W końcu 1933 r. do egzekutywy KO KPP należała Gilta Rapaport ps. „Berta”, Helena Perlikowska oraz działacz o pseudonimie „Leon”, a prawdziwym imieniu Andrzej, w źródłach jednakże nie zachowało się jego nazwisko¹¹. Na przełomie 1933 i 1934 r. sekretarzem KO KPP w Kutnie-Włocławek był Stefan Wałęsa, a wśród członków egzekutywy okręgowej znajdował się Władysław Zalewski¹².

Funkcjonariusze KC KPP przyjeżdżający w Kutnowskie stwierdzali w 1933 r. systematyczną współpracę instancji okręgowej z dzielnicą konińską, kolską, żychlińską, kutnowską i z Włocławkiem. Komitet Okręgowy oceniał dzielnicę kutnowską jako mocną. Partia miała tutaj rozległe wpływy w mieście i dość liczne komórki na wsiach oraz wśród robotników folwarcznych. Odnotowywano żywą działalność agitacyjną i organizacyjną, zwłaszcza w ruchu strajkowym¹³.

Na początku 1934 r. został zorganizowany skład KD KPP w Kutnie. Miało to na celu wprowadzenie do instancji dzielnicowej szerszej grupy aktywu wiejskiego. Zwiększyła się liczba komórek partyjnych na wsiach. Znaczne efekty w pracy politycznej na wsi kutnowskiej podniosły wyraźnie wpływy partii i spowodowały, iż w nomenklaturze partyjnej dzielnicą ta oraz lipnowska i konińska uzyskiwały miano sztur-

⁹ CAKC, UWW, 276/II-13, Sprawozdanie sytuacyjne ze stanu organizacyjnego KPP w 1933 r., s. 7.

¹⁰ CAKC, UWW, 276/II-2, k. 46, Stan organizacyjny KPP, KZMP za drugie półrocze 1932 r.

¹¹ CAKC, UWW, 276/II-1, Sprawozdanie sytuacyjne za październik 1933 r., s. 7.

¹² CAKC, UWW, 276/II-1, k. 81, Sprawozdanie sytuacyjne za grudzień 1933 r.

¹³ CAKC, Sprawozdania Komitetu Okręgowego KPP Włocławek—Kutno (dalej SKO KPP W-K), Sprawozdanie członka Centralnego Wydziału Rolnego za październik na powiat Włocławek, Płock, b. d., s. 2.

mowych¹⁴. W tymże 1934 r. zaszły też zmiany w strukturze organizacyjnej okręgu partyjnego. Rozwój partii i dążność do jej umocnienia zrodziły projekt utworzenia podokręgów. Zapewne latem tego roku zostały one utworzone, gdyż jesienią już funkcjonowały komitety podokręgowe, a przy nich specjalne grupy aktywu specjalizujące się w działalności na wsi. Jak wyglądało to w Kutnowskim trudno jeszcze dziś stwierdzić. Sprawa ta wymaga dalszych poszukiwań badawczych. W tym czasie została także utworzona jednostka partyjna ponadokręgowa. Stanowił ją obwód. Był to tzw. obwód rolny. W jego skład wchodził okręg poznański, kutnowsko-włocławski i płocki. Jesienią 1934 r. stwierdzono, iż w wyniku tych zmian znacznie posuwała się naprzód rozbudowa organizacji partyjnej na wsi tego rejonu. Partia znalazła szersze dojście do robotników folwarcznych, chłopów indywidualnych i do młodzieży chłopskiej. Odczuwała też zwiększanie liczebne swych szeregów oraz znaczne ożywienie się wsi. W okręgach powydzielano grupy zdolnych aktywistów, którzy dobrze znali problematykę życia wiejskiego i ci podjęli systematyczną i planową rozbudowę sieci organizacyjnej partii¹⁵. W tym czasie zapewne sekretarzem Komitetu Okręgowego KPP Włocławek-Kutno został Aleksander Burski-Helman ps. „Julian”¹⁶.

W drugiej połowie lat trzydziestych na skutek potęgującego się terroru zawężała się sieć organizacyjna KPP. Na początku 1937 r. wysłannik KC zetknął się tylko z pracą sekretarza, wspieranego przez dwóch członków KO. Tak uszczuplony skład instancji okręgowej spowodował, iż „robotą bardzo na tym ucierpiała, zwłaszcza wiejska”¹⁷. Kierownictwo okręgu dokładało wszelkich starań by nie uszczuplić zasięgu oddziaływania partii. Przez szereg tygodni poświęcało ono dużo czasu zagadnieniom wewnątrzorganizacyjnym, doborowi kadr w okręgu i w dzielnicach oraz pracy wychowawczej we własnych szeregach. Działalność propagandowo-agitacyjną tak zbudowano, iż dużo w niej miejsca, obok problemów ogólnopolitycznych (walka o pokój i sprawa Hiszpanii), zajmowały kwestie dotyczące młodzieży, jej praw, sytuacji ekonomicznej, perspektyw życiowych, ponadto bezrobocie, możliwość jego rozwiązania oraz formy pomocy bezrobotnym. Sprawy te znalazły się w centrum zainteresowania organizacji całą wiosną 1937 r.¹⁸ Do

¹⁴ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie członka Sekcji Robotników Rolnych z okręgu Włocławek za okres 15 I—15 II 1934 r., s. 1, 2.

¹⁵ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie przedstawiciela CWK z objazdu 1—15 X 1934 r., s. 1, 2.

¹⁶ W. Ratyński, *Lewica związkowa w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1976, s. 105.

¹⁷ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie z okręgu za luty 1937 r., s. 1.

¹⁸ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie z kutnowskiego, kwiecień 1937 r., s. 1.

jakich ona doprowadziła rezultatów trudno jeszcze orzec, ponieważ problem ten wymaga dalszych badań.

W organizacji kutnowskiej wyrosła grupa działaczy delegatów na zjazdy i konferencje partyjne, a także funkcjonariuszy KC. Okręg na II Zjeździe KPP reprezentował z głosem decydującym Stanisław Suski ps. „Osowski”, „Kosa”, który także uczestniczył w I Zjeździe w 1918 r. jako delegat PPS-Lewicy z Włocławka¹⁹. Na IV Konferencji delegatem z okręgu był Wincenty Warda, noszący wówczas pseudonim „Łukasz”. W konferencji nadto brał udział Franciszek Szlenk ps. „Franek”, „Widelski”, czołowy działacz kutnowskiego, ale wówczas wystąpił jako delegat Górnego Śląska²⁰, zaś okręg włocławsko-kutnowski reprezentował na V Zjeździe w 1930 r.

W 1927 r. znalazła się wśród uczestników IV Zjazdu z mandatem delegata Malwina Wardowa ps. „Nina”, „Kosowska”. W ostatnim VI Zjeździe KPP w 1932 r. brał udział delegat z okręgu kutnowsko-włocławskiego, którego nazwisko w dokumentach się nie zachowało. Znamy jedynie jego pseudonim „Bernard”²¹. Spośród powyższej grupy W. Warda był członkiem funkcjonariuszem Centralnego Wydziału Rolnego, gdzie w latach 1920—1923 współpracował z Włodzimierzem Dąbrowskim, Szczepanem Rybackim, Tadeuszem Sikorowskim, Edwardem Sokołowskim, a następnie z Janem Hemplem i Tomaszem Dąbalem²².

W źródłach zachowało się nieco informacji o przeprowadzonych przez KPP wiecach i zebraniach. W 1924 r. przeprowadziła ona w Kutnowskim 5 wieców poselskich oraz 48 zebrań miejscowych organizacji. Jak na organizację działającą nielegalnie była to liczba imponująca. KPP zorganizowała bowiem czterokrotnie więcej zebrań niż „Piast”, blisko pięciokrotnie więcej niż „Wyzwolenie”, dwa razy więcej niż PPS, a przecież wszystkie te trzy partie działały legalnie²³. W wiecu w Kutnie wziął udział poseł Stefan Królikowski. Dnia 16 XI 1924 r. przybyło nań około 200 osób. Władze twierdziły, iż połowę zgromadzonych stanowili miejscowi komuniści. Przebieg wiecu miał być „burzliwy z powodu wystąpień miejscowej organizacji PPS”²⁴. Wedle tychże samych źródeł w 1925 r. KPP miała w Kutnowskim prze-

¹⁹ II Zjazd Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (19 XI—2 X 1923), Warszawa 1968, s. 96, 667; Wykaz uczestników zjazdów KPP, „Z pola walki” 1960, nr 3(11), s. 89.

²⁰ IV Konferencja Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (24 XI—23 XII 1925), t. 2, Warszawa 1972, s. 447.

²¹ Wykaz uczestników..., s. 92, 95, 97, 98.

²² M. Meglicka, *Prasa KPRP 1918—1923*, Warszawa 1968, s. 263.

²³ AP w Ł, SPK, t. 26, k. 87, Sprawozdanie sytuacyjne za rok 1924.

²⁴ AP w Ł, SPK, t. 26, k. 69, Sprawozdanie sytuacyjne za listopad 1924 r.

prowadzić jedynie pięć zebrań miejscowych organizacji oraz sześć wieców poselskich. Z posłów byli tutaj S. Królikowski, Tomasz Prystupa, Józef Skrzypa i Stanisław Łańcucki²⁵. Tak małą liczbę zebrań organizacji starostwo tłumaczyło zmianą taktyki KPP. Miała ona polegać na tym, że partia ograniczyła do minimum własne zebrania, natomiast wykorzystywała zebrania innych stronnictw, na których zdania mówców przejawiano, a głosy niezadowolonych powiększano tworząc określoną psychozę społeczną, jakoby było „bardzo źle a nawet bez nadziejnie”²⁶. Władze administracyjne przyznawały przy tym, iż robiły wszystko, by nie dopuścić do zebrań komunistycznych lub je rozpuścić. Gdy w kwietniu 1926 r. przyjechał na wiec poselski do Lubienia Sylwester Wojewódzki, z polecenia władz wojewódzkich, zgromadzono 150 policjantów²⁷.

Stan liczebny KPP w okręgu kutnowsko-włocławskim kształtował się na poziomie organizacji średniej wielkości. Na początku 1919 r. wraz z Płockiem liczyła ona ponad 200 członków²⁸. Badacze zauważali żywy rozwój organizacji w 1921 r., w samym tylko Włocławku KPP posiadała wówczas 90 członków zorganizowanych w 15 kołach. W połowie 1923 r. skupiała ona 140 członków działających w 22 kołach²⁹. Do akcji politycznych mobilizowała ona na tym terenie około 1000 ludzi, a zyskiwała poparcie kilku tysięcy³⁰. Mimo represji i aresztowań w listopadzie 1923 r. okręg liczył 110 członków i 25 kół, zaś w grudniu tego roku — 126 członków³¹. Władze zauważały, iż represje powodowały tylko chwilowe osłabienie, przyciszenie ruchu, a następnie dalszy rozwój i wzrost liczebny organizacji³². W 1923 r. za najbardziej podatne na wpływy KPP starostwo uznało służbę folwarczną oraz robotników w Kutnie. W tym ostatnim odnotowywano oddziaływanie partii na kolejarzy, wśród których działało koło partyjne. W marcu 1924 r. w Kutnowskim działało 5 kół KPP³³. Starosta zaś, który działalność komunistów — jak wyznawał — obserwował bar-

²⁵ AP w Ł, SPK, t. 25, k. 5, 7, Sprawozdanie sytuacyjne za rok 1925.

²⁶ AP w Ł, SPK, t. 26, k. 33, Sprawozdanie sytuacyjne za grudzień 1925 r.

²⁷ AP w Ł, SPK, t. 25, Materiały do sprawozdania sytuacyjnego za rok 1925, s. 17.

²⁸ H. Malinowski, *Powstanie i pierwszy okres działalności KPP*, Warszawa 1958, s. 30.

²⁹ Swietlikowa, *op. cit.*, s. 215, 276.

³⁰ *II Zjazd...*, s. 95.

³¹ Swietlikowa, *op. cit.*, s. 326.

³² AP w Ł, SPK, t. 24, Sprawozdanie sytuacyjne za październik 1923 r., s. 46.

³³ F. Swietlikowa, *Struktura organizacyjna KPRP 1918—1923, „Z pola walki”* 1959, nr 1 (5), s. 34.

dzo skrupulatnie, obliczał ich siłę w powiecie na 2000 członków. Konkludował on w sprawozdaniu do wojewody, iż „wpływy ich zataczają coraz szersze kręgi, a sporadyczne represje administracyjne otaczają tylko nimbem martyrologii ich przywódców, przyczyniając się do powiększania ich szeregów”³⁴.

Latem 1925 r. krajowa instancja partyjna szacowała okręg włościańsko-kutnowski na 16 kół³⁵. Miejscowe władze polityczne obserwowały napływ do KPP „dość liczne go elementu będącego pod wpływami PPS”, co miało nastąpić na podłożu ciężkiej sytuacji ekonomicznej, wzrostu bezrobocia, ale także „zmiany metody pracy organizacyjnej”³⁶.

W końcu 1929 r. okręg kutnowsko-włocławski posiadając 2 komitety dzielnicowe i 3 miejscowe liczył 30 kół partyjnych o łącznej liczbie 287 członków. W samym Kutnie było wówczas 9 kół partyjnych i młodzieżowych. Bardzo liczne skupisko członków miała wówczas KPP w gm. Wojszyce, a szczególnie w Bedlni³⁷. W pierwszej połowie 1932 r. w 7 dzielnicach okręgu było 5 organizacji miejscowych o łącznej liczbie 44 kół. W drugim półroczu przybyła jeszcze 1 dzielnica, 2 organizacje miejscowe, a liczba kół wzrosła do 70. Skupiały one ogółem 313 członków³⁸. W październiku—listopadzie 1932 r. w dzielnicy kutnowskiej zbudowano 8—9 nowych komórek na wsiach, głównie folwarkach, w tym dotarto do 3 nowych. Według szacunków partii ogółem w okręgu wstąpiło do KPP około 200 chłopów. Funkcjonowało 30 komitetów folwarcznych i 7 komitetów gminnych³⁹. W końcu 1932 r. stan liczebny KPP w dzielnicy kutnowskiej KC szacował na 340 członków, w tym byli członkowie organizacji partyjnej, młodzieżowej, MOPR i „Pioniera”. W rok później liczba nieco spadła. Wynosiła ona łącznie w tych grupach 298 osób⁴⁰.

Wiosną 1934 r. na wsi kutnowskiej było 7 komórek partyjnych o ogólnej liczbie 25 członków. Nadto nawiązano 5 kontaktów z chłopami indywidualnymi i 2 robotnikami folwarcznymi⁴¹. Na przelomie

³⁴ AP w Ł, SPK, t. 26, k. 87, Sprawozdanie sytuacyjne za rok 1924.

³⁵ IV Konferencja..., t. 1, s. 222.

³⁶ AP w Ł, SPK, t. 25, k. 3, 4, Sprawozdanie sytuacyjne za rok 1925.

³⁷ CAKC, UWW, 276/II-3, Sprawozdanie sytuacyjne półroczne 1929—1930, s. 31, 32.

³⁸ CAKC, UWW, 276/II-3, Stan organizacyjny za drugie półrocze 1932 r. KPP i KZMP, s. 19.

³⁹ CAKC, SKO KPP W-K, W sprawie roboty rolnej na okręgu Włocławek—Kutno za okres maj—listopad 1932 r., s. 1.

⁴⁰ CAKC, UWW, 276/II-3, k. 52, 53, Stan organizacji komunistycznych na dzień 31 XII 1932 r.; ... na dzień 31 XII 1933 r.

⁴¹ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie członka sekcji robotników rolnych z okręgu włościańskiego od 5 IV do 5 V 1934 r., s. 1.

1934 i 1935 r. wśród miejscowych żołnierzy działało 7 członków KPP i 6 sympatyków⁴², natomiast w lutym—marcu 1935 r. w 37 Pułku Piechoty w Kutnie było 5 członków partii, 6 sympatyków oraz 3 komunistów w Związku Rezerwistów⁴³. W maju—czerwcu tegoż roku stan ten się powiększył, funkcjonowały 3 komórki partyjne, a w nich 10 członków partii, współpracowało z nimi 3 sympatyków. Został utworzony komitet pułkowy składający się z 4 osób. Szacowano, iż gdyby był człowiek, który by systematycznie obsługiwał żołnierzy, organizacja partyjna w wojsku w ciągu miesiąca liczyłaby 30 osób⁴⁴. W lipcu—sierpniu 1935 r. organizacja w Kutnie skupiała w swych szeregach 22 żołnierzy. Wśród nich znalazło się 13 rekrutów. Byli to wszystko robotnicy, zarówno Polacy jak Żydzi i Ukraińcy⁴⁵. W tym czasie jednakże notowano spadek liczby kół i członków partii na wsi kutnowskiej. Z kilkunastu prężnych komórek istniało tylko formalnie 6 komórek chłopskich i tyleż folwarcznych⁴⁶.

W 1936 r. zorganizowana młodzież komunistyczna liczyła w Kutnie 210 członków⁴⁷. Na początku 1937 r. organizacja KPP w dzielnicy kutnowskiej składała się z około 70 osób, w tym w samym mieście było blisko 50 zorganizowanych, jednakże w świetle oceny instancji okręgowej była wśród nich wielka liczba martwych dusz, a cała organizacja politycznie prezentowała się dość słabo, nie posiadając nawyku systematycznej pracy⁴⁸. Ostatnie dane o stanie liczebnym organizacji KPP w Kutnie dotyczą lutego 1937 r. Organizacja w mieście liczyła wówczas 55 członków. Wśród nich było 14 kolejarzy, 3 metalowców z fabryki „Kraj”, 7 bezrobotnych, 3 robotników budowlanych, 7 spóżywców, 5 szewców, 7 krawców, 4 z komórki mieszanej i 5 chłopów działających w SL, spośród których jeden zasiadał w zarządzie powiatowym Stronnictwa⁴⁹.

⁴² CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie Wydziału Wojskowego z 1934/1935 r., s. 1.

⁴³ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie za okres 10 II—4 III 1935 r., s. 2, 3.

⁴⁴ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie z obwodu Płock—Włocławek—Kutno za okres od 15 V do 15 VI 1935 r., s. 3.

⁴⁵ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie ogólne z obwodu Płock—Włocławek—Kutno za okres od połowy III do 12 VII 1933 r.; ...za okres 18 VII do 15 VIII 1935 r., s. 1, 2.

⁴⁶ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie z obwodu rolnego Włocławek—Kutno—Poznań za sierpień—wrzesień 1935 r., s. 1.

⁴⁷ R. Toruńczyk, *W walce o front młodego pokolenia. Komunistyczny Związek Młodzieży Polski w latach 1933—1936*, Warszawa 1970, s. 380.

⁴⁸ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie okręgu włocławskiego styczeń 1937 r., s. 1, 4.

⁴⁹ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie z okręgu Włocławek—Kutno za luty 1937 r., s. 8.

Najbardziej rozbudowaną działalność w Kutnowskim prowadził Okręgowy Wydział Rolny. Praca jego, mimo chwilowych załamania spowodowanych represjami, stanowiła najmocniejszą stronę okręgu partyjnego. Szczególnego rozmachu nadał jej W. Warda, mający znaczne doświadczenie, duże umiejętności organizacyjne oraz rozległe horyzonty polityczne. W sporach wewnątrzpartyjnych w latach 1927—1929, które dotknęły także kutnowską organizację, opowiedział się on po stronie większości⁵⁰.

Wydział Rolny w latach 1918—1919 tworzył w Kutnowskim Komitety Folwarczne, a w następnym okresie kierował dziesiątkami strajków robotników rolnych. Mocna pozycja KPP w ZZRR tego terenu pozwalała oddziaływać przez tę organizację, a liczne komórki partyjne rozsiane po folwarkach i wsiach kutnowskiego promieniowały na bliższą i dalszą okolicę, utrzymując codzienne i żywe kontakty z organizacją Łódź-Podmiejska, co było szczególnie wyraźne w 1924 i 1925 r.⁵¹ KPP znalazła też na tym terenie wspólny język z Niezależną Partią Chłopską i wielokrotnie występowała razem, w czym ogromne zasługi położył miejscowy przywódca NPCh Bronisław Łapiński, popularny w Wierbniu, Sójkach, Bedlnie, Kutnie i wielu innych miejscowościach⁵². W latach następnych komuniści działali w Związku Lewicy Chłopskiej „Samopomoc”, w której na przywódcę wyrósł Ignacy Stasiak. Dzięki jego zabiegom „Samopomoc” na wsi kutnowskiej nawiązała szeroką współpracę z miejscowymi strażami pożarnymi. W wielu wypadkach ściągało to na te ostatnie represje władz, czego wyrazem było rozwiązanie w czerwcu 1930 r. straży pożarnej w Bedlnie⁵³.

Gdy lata wielkiego kryzysu 1929—1933 przyniosły wzmożony stan napięcia na wsi kutnowskiej, KPP lansowała hasło tworzenia komitetów akcji i podejmowania walki strajkowej. Robotnicy rolni domagali się wypłacania zaległych zarobków, nie obniżania płac, wstrzymania redukcji i eksmisji, honorowania 8-godzinnego dnia pracy. Chłopi domagali się zniesienia opłat targowych i rogatkowych, występowali przeciw podatkom, bronili się przed szarwarkami. KPP nawoływała ich nadto do przepędzania sekwestratorów. W zebraniach i ulotkach KO

⁵⁰ CAKC, KPP KC, Korespondencja Sekretariatu Krajowego 158/V-3, 15 list z dn. 22 III 1927 r., s. 1; UWW, 276/II-3, k. 2, Sprawozdanie sytuacyjne za półrocze 1929—1930; Sprawozdanie ze stanu organizacyjnego i struktury KPP i KZMP oraz MOPR od 1 I do 30 VI 1930 r., s. 2.

⁵¹ B. Wachowska, *Struktura i działalność organizacyjna KPP okręgu łódzkiego 1918—1926*, Łódź 1973, s. 347.

⁵² AP w Ł, SPK, t. 26, k. 4, Sprawozdanie sytuacyjne za wrzesień 1926 r.

⁵³ CAKC, UWW, 276/II-3, Stan organizacyjny ZLCh «Samopomoc» w I półroczu 1930 r., s. 2.

KPP zwracał się do bezrolnych, małorolnych, średniorolnych lub często apelował do „Towarzyszy Chłopów”. W propagandzie partyjnej dominowało w owe lata hasło „Niech żyje zbrojne powstanie robotników, chłopów i żołnierzy”⁵⁴.

W latach 1934—1935 przy OWR działały w Kutnowskim brygady szturmowe. Były to grupy aktywistów partyjnych znajdujących wieś i jej potrzeby. Efekty ich pracy uznano za dobry przykład, godny popularyzacji w innych okręgach partyjnych⁵⁵. Posunęły one znacznie naprzód rozbudowę organizacyjną i wzrost szeregów partyjnych. Oceniano, iż doprowadziły one do ogólnego ożywienia na wsi i rozmachu działalności politycznej, szczególnie za ich dzieło uchodziły zbiorowe wystąpienia robotników rolnych i antypodatkowe akcje chłopskie⁵⁶.

W 1936 r. KPP nawiązała na wsi kutnowskiej ścisłą współpracę ze Stronnictwem Ludowym. Jeden z komunistów znajdował się w zarządzie powiatowym SL. Partia dbała o to, by współpraca z SL układała się dobrze. Tępiła sekciarstwo, które „niepotrzebnie zadrażniało stosunki z centrowcami” w Stronnictwie. KPP przywiązywała dużą wagę do związków z młodzieżą „wiciową” i samokrytycznie oceniała wszystkie ze swej strony potknięcia⁵⁷.

Na wsi kutnowskiej dzięki OWR żywo krążyła prasa komunistyczna, ściągając wielokrotnie na czytelników ostre represje. W 1919 r. kolportowano tutaj na znaczną skalę „Gromadę”, a wśród kolportatorów znajdował się Wacław Kędzierski rozprowadzający pismo w okolicy Kutna⁵⁸. Wiosną tego roku czytowana była dość szeroko „Chłopska Droga”, która na swych łamach zamieszczała liczne korespondencje z kutnowskiego⁵⁹. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych krążył tutaj „Głos Pracy”, „Nowe Echa” i „Głos Robociarza”, które

⁵⁴ CAKC, SKO KPP W-K, Odezwa KO z czerwca 1933 r. Sprawozdanie członka OWR z objazdu okręgów Płock i Włocławek 14 VII 1933 r. podpisany „Sanecki”, s. 1, 3.

⁵⁵ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie członka Sekcji Robotników Rolnych z okręgu Włocławek za okres 15 I—15 II 1934, s. 1, 2.

⁵⁶ CAKC, SKO KPP W-K, O robocie rolnej na obwodzie Poznań—Kutno—Włocławek—Płock. Sprawozdanie przedstawiciela CWR z objazdu 1—15 X 1934 r., s. 1, 2.

⁵⁷ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie z okręgu Włocławek—Kutno za luty 1937 r., s. 11; Sprawozdanie z kutnowskiego, kwiecień 1937 r., s. 4.

⁵⁸ B. Wachowska, *Pierwsze dwadzieścia lat województwa łódzkiego 1919—1939*, [w:] *Województwo łódzkie 1919—1969. Studia i materiały*, red. R. Rosin, Łódź 1971, s. 54.

⁵⁹ AP w Ł, SPK, t. 9, k. 1, Ocena komisarza rządu i komisarza policji komunalnej z dn. 24 III 1919 r.; k. 95, Pismo komisarza ludowego z dn. 5 VII 1919 r.

to gazety władze z całą surowością tropiły, a kolporterów i czytelników aresztowały⁶⁰.

Drugim bardzo mocno osadzonym w kutnowskich realiach, był Okręgowy Wydział Spółdzielczy KPP. Działał on poprzez dwie kooperatywy: Robotniczą Spółdzielnię Spożywców „Praca” we Włocławku i wspomnianą już Robotniczą Spółdzielnię Spożywców „Robotnik” w Kutnie⁶¹. Ruch spółdzielczy w Kutnowskim miał bogate tradycje i rozległe wpływy. To powodowało, iż lewicowi działacze przywiązywali dużą wagę do kooperatyw. Była to działalność bardzo rozbudowana i trwała. Dlatego też Wydział Spółdzielczy w tym okręgu partyjnym działał przez całe dwudziestolecie międzywojenne, w przeciwieństwie do innych okręgów, gdzie już zamarł w połowie lat dwudziestych.

SS „Robotnik” została założona w 1919 r. MSW zatwierdziło spółdzielnię po długotrwałych staraniach 20 XI 1919 r. Założycielami „Robotnika” byli Walenty Konracki, Ludwik Mikołajczyk, Andrzej Modrzyński, W. Warda, Wacław Kusiak, Michał Bednarek, R. Kostrzewski, Konstanty Weintman, Ignacy Sobczak, Adam Gorniak⁶². Spółdzielnia liczyła 2450 członków i posiadała 6 sklepów oraz piekarnię. Członkami byli robotnicy miejscowi, robotnicy folwarczni i chłopci. Długoletnim prezesem zarządu był L. Mikołajczyk, następnie W. Warda, a w Zarządzie zasiadali Andrzej Grzegorzczak, Pozman, Kornelia Mikołajczykowa, Malwina Wardowa. Władze policyjne Zarząd Spółdzielni utożsamiały nawet z instancją partyjną, a personel poszczególnych filii z komórkami KPP. Widziały znaczną rolę ekonomiczną spółdzielni w powiecie, ale także jej rozległe wpływy, które się uzewnętrzniały w istotnych momentach politycznych, szczególnie w okresach kampanii wyborczych. Podejrzały nawet, iż spółdzielnia prowadziła wówczas jakoby tańszą sprzedaż produktów, by dla KPP zyskać sympatyków i wyborców. Odnotowywały zebrania spółdzielców, identyfikując je ze zgromadzeniami partyjnymi. Dlatego też często do nich nie dopuszczały lub odbywające się rozwiązywały. Inwigilowały zarząd, personel sklepów, dostawców, kupujących, zarejestrowanych członków.

Spółdzielnia prowadziła też bogatą działalność kulturalno-oświatową. Organizowała odczyty, kursy, wieczory poetyckie, prowadziła działalność estradową, nad którą pieczę sprawowało koło kulturalno-oświa-

⁶⁰ CAKC, UWW, 276/II-3, Sprawozdanie ze stanu organizacyjnego ZLCh „Samopomoc” za II półrocze 1930 r., s. 2.

⁶¹ AP w Ł, SPK, t. 166, Ankieta SS „Robotnik”.

⁶² AP w Ł, SPK, t. 25, Materiały do sprawozdania sytuacyjnego za rok 1925, s. 16.

towe. Miało ono nader aktywną sekcję młodzieżową. Referaty wygłaszali miejscowi działacze, ale zapraszano także prelegentów z zewnątrz. Wielokrotnie w kole „Robotnika” miał odczyty Tadeusz Wieniawa-Długoszowski, Antonina Sokolicz i inni. Policja inwigilująca tę działalność szczególnie niepokój wyrażała z powodu odczytów T. Wieniawy-Długoszowskiego, które „obniżały autorytet państwa, urzędów państwowych, psuły dyscyplinę rodzinną, społeczną i państwową”⁶³. Często też starosta nie zezwalał na przeprowadzenie odczytu.

Spółdzielnię kutnowską wysoko oceniała krajowa instancja partyjna oraz niejednokrotnie zjazdy i konferencje partyjne. Na IV Konferencji Jan Hempel ocenił tę placówkę jako pierwszorzędny punkt oparcia. „Gdybyśmy nie mieli silnej spółdzielni w Kutnie — mówił on — niewątpliwie stracilibyśmy cały ten tak ważny dla nas okręg, podobnie jak straciliśmy Płock, po upadku tamtejszej spółdzielni”⁶⁴. Wincenty Warda na tejże konferencji przypomniał, iż spółdzielnia kutnowska należała do najlepiej działających w kraju. Była ona mocna gospodarczo, miała dobrze prowadzoną księgowość, dobrą więź ze wsią i miastami, nadto propagowała i rozwijała czytelnictwo będąc jednocześnie placówką kulturalno-oświatową. Na te ostatnie potrzeby przeznaczył zarząd jeden procent zysków. Odczuwała ona jednakże brak kadry inteligenckiej⁶⁵.

Spółdzielnia mimo szykan i represji funkcjonowała sprawnie, przetrwała nawet wielki kryzys ekonomiczny 1929—1933 i nadal prowadziła swą wszechstronną działalność. O podejmowanych przez nią akcjach miejscowe władze informowały swych zwierzchników w dalszym ciągu, o czym zachowało się szereg wzmianek w źródłach⁶⁶.

Rozległą działalność w Kutnowskim prowadził też Okręgowy Wydział Zawodowy KPP. Kierował on na tym terenie szeregiem organizacji związkowych. Jedną z najsilniejszych stanowił miejscowy oddział Związku Zawodowego Robotników Rolnych. Został on zarejestrowany 17 V 1919 r., w 1920 r. skupiał on 6167 członków. W pierwszym okresie znajdował się pod wyłącznymi wpływami KPP. Kierował nim wówczas W. Warda, który na II jego Zjeździe (8, 9 VI 1919 r.) wszedł, jeszcze jako członek PPS Opozycji, do Sekretariatu Krajowego, wybranego na zasadzie parytetu⁶⁷. Z nim współpracowali w Zarządzie F. Szlenk jako sekretarz, T. Mikołajczyk, Wacław Dziubakiewicz. Stali oni na stanowisku współdziałania ze sobą wszystkich organizacji za-

⁶³ AP w Ł, SPK, t. 25, k. 4, Sprawozdanie sytuacyjne za 1925 r.

⁶⁴ IV Konferencja..., t. 1, s. 342.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 227.

⁶⁶ CAKC, UWW, 276/II-3, k. 16, Sprawozdanie sytuacyjne za lipiec 1933 r.

⁶⁷ AP w Ł, SPK, t. 273, k. 114.

wodowych, nawoływali do zgody i jedności. Na Związek w 1923 r. spadły liczne represje. W. Warda został aresztowany i uwięziony⁶⁸. Po nim w więzieniu znalazła się liczna grupa aktywu. Spowodowało to zahamowanie prac związku, a liczba członków spadła do 1890. Jednocześnie wewnątrz związku nastąpiła zmiana w układzie sił na korzyść socjalistów. Większość zarządu stanowili działacze PPS. W 1928 r. na 5 członków zarządu 4 było socjalistów, a 1 komunista. Byli to Stefan Pawlikowski, Waław Dziubakiewicz, Władysław Siarczyński, Wojciech Szczęśniak oraz komunista Jan Józwiak. Władze starościńskie szacowały, iż 75% było pod wpływami KPP⁶⁹. Związek znajdował się w ostrej opozycji wobec rządu i zwalczał BBWR. KPP zaś z początkiem lat trzydziestych zaczęła lansować koncepcję samodzielnych związków zawodowych. Planowano też założyć odrębny komunistyczny związek robotników rolnych. Źródła odnotowały, iż 15 VII 1933 r. w Łękach pod przewodnictwem Jana Banachowicza, J. Józwiaka, Józefa Kuniciego i Adama Gutowskiego próbowano zawiązać oddział Związku Zawodowego Robotników Rolnych i Ziemskich. Policja jednakże zebranie rozwiązała i starania te skończyły się niepowodzeniem⁷⁰. W 1935 r. KPP wycofała się ze stanowiska budowy odrębnych związków komunistycznych, co znacznie wzmocniło klasowy ruch zawodowy w Kutnowskiem, w tym także ZZRR.

Znacznie mniej liczebny był Związek Zawodowy Robotników Niefachowych. Skupiał on młodych robotników polskich i żydowskich. Ścierały się w nim wpływy KPP oraz partii żydowskich. Zarejestrowano go 19 V 1921 r. Brał on żywy udział nie tylko w życiu zawodowym, ale i politycznym. Uczestniczył w wielu akcjach w 1923 r. i latach następnych, a także w manifestacjach 1-majowych⁷¹. Zaczęto przeprowadzać w jego lokalu w Kutnie rewizje, członków inwigilowano. Zaczęto wreszcie oskarżać o działalność antypaństwową. Pod tym też zarzutem Inspektor Pracy X obwodu pismem z dnia 15 III 1925 r. zakazał jego działalności⁷². Władze stwierdziły jednakże, iż działał on nadal, ale zakonspirowany. Oczywiście to osłabiło siłę jego oddziaływania, a liczba członków w Kutnie spadła do 26 osób. Tym niemniej związek działał i wielokrotnie dawał znać o sobie w różnych akcjach społecznych i ekonomicznych. Władze spostrzegały go także w kampa-

⁶⁸ Swietlikowa, *Struktura...*

⁶⁹ AP w Ł, SPK, t. 273, k. 114, Ankieta Związku Zawodowego Robotników Rolnych.

⁷⁰ CAKC, UWW, 276/II-1, k. 16, Sprawozdanie sytuacyjne za lipiec 1933 r.

⁷¹ AP w Ł, SPK, t. 24, k. 54, Sprawozdanie sytuacyjne za maj 1924 r.

⁷² AP w Ł, SPK, t. 26, k. 76, Sprawozdanie sytuacyjne za sierpień 1924 r.; t. 25, k. 4, Sprawozdanie sytuacyjne za 1925 r.

niach wyborczych do sejmu, a w 1928 r. notowały jego wrogi stosunek do BBWR⁷³.

KPP działała wspólnie z PPS w Związku Zawodowym Robotników Przemysłu Metalowego w Polsce. Istniejący od 1908 r., zatwierdzony został 29 VII 1919 r. W Kutnie skupiał on od 100 do 120 członków i odgrywał tutaj znaczną rolę. W połowie lat dwudziestych zdobyli w nim przewagę komuniści, co spowodowało, iż znalazł się on w kręgu podejrzanych o działalność antypaństwową⁷⁴. Aresztowania jego członków zmieniły wewnętrzny układ sił na korzyść PPS. Szacowano, iż na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych socjaliści mieli za sobą 75% członków, a komuniści — 25%, zarząd był wówczas całkowicie PPS-owski⁷⁵. Sytuacja zmieniła się nieco w połowie lat trzydziestych. Związek wzmocnił się i ożywił. Uległa polepszeniu atmosfera wewnątrz organizacji. Zarząd stał się jednolitym frontem.

Związkową działalność prowadziła KPP w Związku Zawodowym Robotników Przemysłu Spożywczego, szczególnie znaczne wpływy zdobyła ona w nim w połowie lat dwudziestych⁷⁶. Obecność związku odczuwalna była w latach kryzysu 1929—1933, a także i w drugiej połowie lat trzydziestych, gdy liczył on w Kutnie 100 członków i kierował szeregiem akcji strajkowych, m. in. w lutym 1937 r. w dwu młynach o podwyżkę płac⁷⁷.

KPP miała rozległe wpływy w ruchu zawodowym robotników przemysłu skórzanego, w którym działały dwie organizacje zawodowe — polska i żydowska. W Związku Zawodowym Robotników Przemysłu Skórzanego dzieliła swe wpływy z PPS, zaś w Związku Szewców, Kamazników i Zawodów Pokrewnych — z Bundem. W pierwszym z nich długoletnimi działaczami i kierownikami byli Stanisław Knapik, Stanisław Szczepański⁷⁸. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych władze oceniały, iż zarówno polski związek jak i żydowski znalazł się pod wpływami KPP. W ich zarządach znajdowali się komuniści, także w końcu lat trzydziestych. W lutym 1937 r. związki te przeprowadziły strajk 80 szewców w Kutnie. Chodziło w nim o honorowanie układu

⁷³ AP w Ł, SPK, t. 297, k. 125, Ankieta Związku Zawodowego Robotników Niefachowych w Polsce.

⁷⁴ AP w Ł, SPK, t. 26, k. 76, Sprawozdanie sytuacyjne za sierpień 1924 r.; t. 25, k. 4, Sprawozdanie sytuacyjne za 1925 r.

⁷⁵ AP w Ł, SPK, t. 273, k. 129, Ankieta Związku Zawodowego Przemysłu Metalowego.

⁷⁶ CAKC, SKO KPP W-K, k. 11, Sprawozdanie z okręgu Włocławek—Kutno za luty 1937 r.

⁷⁷ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie z okręgu Włocławek—Kutno za styczeń 1937 r.; ...za luty 1937 r., s. 7,5.

⁷⁸ AP w Ł, SPK, t. 25, k. 4, Sprawozdanie sytuacyjne za rok 1925.

zbiorowego. Był on połączony z okupacją sklepów i miał ostry przebieg, gdyż interweniowała policja⁷⁹.

Wydział Zawodowy KO KPP działał także w środowisku odzieżowców, a w Związku Zawodowym Przemysłu Odzieżowego w Polsce, skupiającym robotników żydowskich, wpływy partii sięgały 80%, zaś 20% członków sympatyzowało z Bundem. W związku były liczne grupy młodzieży, a organizacja miała szeroko rozbudowane kontakty z kutnowskimi rzemieślnikami⁸⁰.

Nadto komuniści działali aktywnie w ruchu zawodowym kolejarzy, robotników budowlanych, dozorców domowych. W tym ostatnim dzieliли swoje wpływy z CHD i PPS. Długoletnim członkiem zarządu był komunista — Mikołaj Grat⁸¹. W 1937 r. komuniści utworzyli sekcję robotników ziemnych w związku budowlanym. Liczyła ona w Kutnie 20 członków, zaś murarska — 80 osób.

W latach 1929—1935 także w Kutnowskim KPP tworzyła Lewicę Związkową, która skupiała rewolucyjne organizacje zawodowe. W latach 1932—1933 w okręgu partyjnym Włocławek—Kutno liczyła ona 700 członków. Objęła ona związki następujących grup zawodowych: chemików, dziewiarzy, odzieżowców, rolników, garbarzy, handlowców. Kutno w tym okręgu stanowiło mocniejszy ośrodek komunistycznego ruchu zawodowego, któremu udało się nawet opanować organizację przynależną do sanacyjnego Związku Związków Zawodowych⁸².

Stałą działalność prowadziła KPP w środowisku bezrobotnych. Liczne przekazy źródłowe wskazują na rozległe wpływy komunistyczne, na wielki wysiłek organizacyjny i polityczny. Komuniści kierowali walką bezrobotnych i pomagali im organizować się. Wówczas to z inspiracji KPP tworzono w Kutnie wspólnie z PPS Lewicą i Związkiem Lewicy Chłopskiej „Samopomoc” Komitety Bezrobotnych⁸³. Pod kierownictwem KPP został w Kutnie przeprowadzony 6 III 1930 r. pochód demonstracyjny pod hasłami walki o chleb i pracę⁸⁴. Podobne akcje prowadzili komuniści w latach następnych, a szczególne nasilenie wystąpień bezrobotnych przypadło w Kutnowskim na lato 1933 r. Wśród bezrobotnych działali wówczas Józef Józwiak, Herman Bekier, Franciszek Packowski

⁷⁹ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie z okręgu Włocławek—Kutno za luty 1937 r., s. 15.

⁸⁰ AP w Ł, SPK, t. 273, k. 73, Ankieta Związku Zawodowego Przemysłu Odzieżowego w Polsce Oddział w Kutnie.

⁸¹ AP w Ł, SPK, t. 273, k. 115, Ankieta Związku Zawodowego Dozorców Domowych.

⁸² Ratyński, *op. cit.*, s. 97, 133, 221.

⁸³ CAKC, UWW, 276/II-3, k. 5, Sprawozdanie sytuacyjne półroczne 1929—1930.

⁸⁴ Ratyński, *op. cit.*, s. 229.

i Antoni Wełnicki⁸⁵. Komitet okręgowy KPP wydał wówczas szereg odezw skierowanych do bezrobotnych. Ruch bezrobotnych nie ustał i w okresie poprawy koniunktury ekonomicznej w Kutnie walka bezrobotnych przybrała na sile, zwłaszcza w 1937 r. Domagali się oni uruchomienia robót publicznych, przyznania zapomóg i ich podwyżki dla wszystkich pozbawionych pracy, dodatkowej pomocy na zimę. Wybierano delegacje bezrobotnych, tworzono komitety⁸⁶.

W przekazach źródłowych nadto zachowały się nader liczne ślady żywej działalności KPP w Kutnowskim w środowisku żołnierskim. Organizację partyjną we wszystkich tych wysiłkach wspierała młodzież zorganizowana w Związku Młodzieży Komunistycznej w Polsce. Pomagała ona partii w ruchu zawodowym, spółdzielczym, w wojsku oraz w kolportażu i tzw. technice partyjnej. Działalność KPP w Kutnowskim ułatwiał fakt, iż grupa jej kierowniczego aktywu zasiadała we władzach samorządowych, działała więc legalnie, a cieszyła się znacznym zaufaniem i sympatią miejscowego społeczeństwa. W połowie lat dwudziestych działało w Powiatowej Radzie Kasy Chorych w Kutnie 5 komunistów. Wybory do Rady Miejskiej przyniosły KPP trzy mandaty. Radnymi zostali: W. Warda, M. Wardowa i A. Grzegorzczak. Wardowa nadto zasiadała w Sejmiku Powiatowym⁸⁷. W grudniu 1929 r. KPP wprowadziła do RM w Kutnie jednego przedstawiciela⁸⁸.

Za działalność spadały na komunistów rozliczne represje, częste były aresztowania i uwięzienia. Zapadały surowe wyroki kary. Z pomocą więc uwięzionym i ich rodzinom spieszyła „Czerwona Pomoc”, a później MOPR, których działalnością kierował okręgowy Wydział Więzienny. Opiekował się on więźniami we Włocławku, Płocku, Kutnie i Łęczycy. Tą pracą zajmowała się wydzielona grupa członków partii.

Instytut Historii
Zakład Historii Polski Najnowszej

⁸⁵ CAKC, UWW, 276/II-1, k. 8, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc czerwiec 1933 r.

⁸⁶ CAKC, SKO KPP W-K, Sprawozdanie za styczeń; ...luty; ...kwiecień 1937 r., s. 10, 7, 3.

⁸⁷ AP w Ł, SPK, t. 26, k. 4, Sprawozdanie sytuacyjne za wrzesień 1926 r.; k. 1, Sprawozdanie sytuacyjne za listopad 1926 r.

⁸⁸ CAKC, UWW, 276/II-3, k. 30, Sprawozdanie sytuacyjne półrocza 1929—1930.

*Barbara Wachowska*DE L'HISTOIRE DU MOUVEMENT COMMUNISTE DANS LA RÉGION DE KUTNO
(1918—1938)

Plusieurs partis et unions politiques étaient actifs sur le terrain de la région de Kutno. Vers la fin de 1928 les organisations locales de 27 partis étaient enregistrées par les autorités du district. L'éventail idéal et politique de ces groupements était très étendu — de l'extrême droite jusqu'à la gauche révolutionnaire. Cette dernière était représentée par le Parti Communiste Polonais. Son activité était particulièrement intensive dans le milieu paysan de la région de Kutno, dans le mouvement coopératif et professionnel. Dans ces domaines-là l'organisation eut de grands succès qui affermirent ses influences dans le milieu populaire.

L'article présente le cours de ces travaux et leurs résultats, la structure d'organisation du Parti Communiste Polonais sur ce terrain, le groupe d'action du Parti et enfin la composition sociale et professionnelle de l'organisation.